

LBRIS

We know
books

Alexandra Bardan

**PopCommunism
în România**

ParaTeleviziune

TRITONIC

Tritonic Books

București | 2025

Alexandra Bardan
PopCommunism în România. ParaTeleviziune

Copyright © Alexandra Bardan
Copyright © TRITONIC 2025 pentru ediția prezentă.
Toate drepturile rezervate, inclusiv dreptul de a reproduce fragmente din carte.

TRITONIC

Str. Coacăzilor nr. 5, București
e-mail: editura@triton.ro
www.triton.ro

Tritonic București apare la poziția 18 în lista cu Edituri de prestigiu recunoscut în domeniul științelor sociale (lista A2) (CNATDCU):
http://www.cnatdcu.ro/wp-content/uploads/2011/11/A2_Panel41.xls

Colecția Comunicare Media este coordonată de lect. univ. dr. Bogdan Hrib.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

BARDAN, ALEXANDRA

PopCommunism în România : Parateleviziune / Alexandra Bardan. -

București : Tritonic Books, 2025

Conține bibliografie

ISBN 978-606-749-853-0

659.3

Coperta: Alexandra Bardan

DTP: Ioan Dorel Radu

Editor: Rebeca Cojocaru

Comanda nr. CM12 / 2025

Bun de tipar: Octombrie 2025

Tipărit în România

Orice reproducere, totală sau parțială, a acestei lucrări, fără acordul scris al editorului, este strict interzisă și se pedepsește conform Legii dreptului de autor.

Cuprins

Mulțumiri	7
Lista abrevierilor	11
Penarul cu pian	13
Cadrul conceptual	16
ParaTeleviziune	31
Parateleviziune: terenul și sursele	33
Un program tv de două ore pe seară	37
Dispozitive de recepție pentru semnalul TV terestru	44
Parateleviziune în anii '80	84
Dispozitive mobile de recepție	122
Microproducție și servicii conexe	137
Dispozitive de recepție pentru semnalul TV prin satelit ...	151
Dispozitive de recepție pentru semnalul TV prin cablu ...	212
Parateleviziune: câteva concluzii	236
Ce urmează în cartea despre paracinema?	248
Note	249
Bibliografie	259
Lista figurilor	285
Indice de nume	291

Parateleviziune: terenul și sursele

În această carte mă ocup de practici de consum media și de echipamente de recepție, cu precădere din domeniul televiziunii.

Studii despre consumul televizual din România socialistă au fost realizate pe multiple filiere. Găsim măsurătorile de audiență conduse din 1967–68 de Oficiul de Studii și Sondaje al Radioteleviziunii, precum și rapoarte despre consumul cultural al publicului tânăr produse de Centrul de Cercetări pentru Problemele Tineretului (C.C.P.T.), înființat în noiembrie 1968. Contribuții timpurii au apărut în publicații specializate pe sociologia culturii de masă (Cernea *et al.* 1970; Culea *et al.* 1971), iar Pavel Câmpeanu⁸ a deschis subiectul către un public mai larg, cu două volume de popularizare: *Radio, televiziune, public* în (1972) și *Oamenii și televiziunea: privire sociologică asupra telespectatorului* în (1979).

Cum au apărut aceste lucrări?

Explicația ține de context și de liberalizarea controlată din anii '60, când discipline precum sociologia și psihologia intrau în interesul autorităților din nevoia unei fundamentări științifice în aplicarea politicilor culturale. Treaba asta nu se întâmpla doar în România, ci în mai toate țările în care televiziunea devenise o prezență solidă și dinamică în societate; mai era și o recuperare în zona cercetărilor despre mass media, ceva mai avansate în

spațiul occidental. Totuși, dimensiunea comercială lipsea din anchetele și sondajele realizate în țările socialiste, care explorau difuzarea în masă a informației și evaluau eforturile instituționale de diseminare culturală (Hîncu și Zysiak 2023) și ideologică (Delbarre 2006). În cazul televiziunii, analizele vizau misiunea instituției ca serviciu public, respectiv să asigure un echilibru între emisiunile de informație, educație și divertisment.

Cum au evoluat lucrările despre televiziune?

Multe dintre studiile empirice măsurau impactul programelor mass-media cu metodologii cantitative și calitative și vedeau lumina tiparului în publicații specializate cu difuzare limitată. Citite acum, textele au mai multe chei de lectură: (1) avansau date și cifre concrete despre consumul media și practicile asociate, nefiind distorsionate de cenzură datorită decupajelor empirice micro/ sectoriale; și (2) analizele ofereau o perspectivă nuanțată asupra schimbărilor sociale de la acea dată, cu trimitere spre probleme sistemice. Cercetătorii de la C.C.P.T. cu care am vorbit îmi povesteau că anchetele de pe teren reflectau uneori anomalii, cum sunt cele care indicau schimbări în consumul media: începând cu anii '77-'78, audiența programelor audiovizuale înregistrase o scădere, dar consumul televizual revenea în prim-planul activităților preferate de tineri după 1980 (Bardan 2010). Adică taman atunci când deteriorarea programelor televiziunii naționale era evidentă. Rapoartele C.C.P.T. corelau această tendință cu apariția de noi practici culturale, respectiv audiența unei oferte alternative, disponibilă grație posturilor de televiziune din țările vecine și a programelor pe casete video (Buruiană 1989). Totuși, aceste practici erau încadrate mai degrabă implicit, iar sondajele scoteau în evidență problemele recurente din oferta

postului național: lipsa diversității în anumite segmente, dar și ponderea redusă a produselor de divertisment din întreaga ofertă.

După 1989, cercetările despre televiziunea din România socialistă au punctat într-o primă fază ingerițele politicului în activitatea instituției, prin studii sectoriale (Cioroianu 2000; Bardan 2002) sau cu caracter monografic (Nicolau 2009). Lucrări mai recente despre spațiul comunist est-european s-au încadrat pe direcția abordărilor transversale și conturează televiziunile socialiste ca un domeniu distinct de studiu (Mihelj 2014; Gumbert 2014; Mihelj și Huxtable 2018; Imre 2016). Concentrate pe dinamica internă a regimurilor comuniste și pe o contextualizare amănunțită a surselor de arhivă, aceste studii caută să explice funcționarea instituțiilor mediatică în afara paradigmei Războiului Rece și a modelului bipolar Est-Vest.

O parte din studiile locale discută limitele modelului instituțional de televiziune din România socialistă (Matei și Sorescu-Marinkovic 2018; Matei 2013), în timp ce altele integrează parțial problematica rețelelor de para-televiziune, de la practicile clandestine de audiență permise tacit de regim (Mustață 2012; Mustață 2015) până la apariția unor practici alternative de consum media, văzute ca forme de rezistență tăcută sau de mediere culturală și simbolică (Péter 2018; Sorescu-Marinković 2012; Sorescu-Marinković 2017).

Un aspect mai puțin explorat în studiile citate mai sus este dimensiunea materială a rețelelor de para-televiziune, fără de care recepția fluxurilor transnaționale de programe audiovizuale nu s-ar fi putut realiza. Iar aici intervine cadrul teoretic al peisajului media propus de Göran Bolin (2016), concept pe care l-am descris anterior.

Sursele folosite în această carte provin preponderent din epocă: colecțiile digitalizate ale presei centrale și locale disponibile pe platforma *Ziarele Arcanum*, dosare de la Arhivele Naționale Istorice Centrale (A.N.I.C.), dosare din arhivele fostei Securități de la Consiliul Național al Studierii Arhivelor Securității (C.N.S.A.S.), și documentele Institutului de Cercetări al posturilor de radio Europa Liberă și Radio Libertatea (R.F.E./R.L.) aflate în arhivele Blinken O.S.A. (Vera and Donald Blinken Open Society Archives) din Budapesta. În completare, am apelat la studii și cercetări pe domeniu, precum și la surse orale, interviuri, discuții (in)formale cu profesioniști și telespectatori, deopotrivă.

O să încep cu un moment critic din istoria televiziunii române publice, și anume reducerea programului tv din anul 1985. De ce? Această schimbare e deseori asociată cu dezvoltarea practicilor alternative de consum televizual, prin care telespectatorii urmăreau programele televiziunilor din țările vecine și/ sau vizionau filme pe videocasete. E interesant de văzut care a fost contextul, cum s-a întâmplat și în ce fel apare acest moment în tabloul mai larg al parateleviziunii.

Un program tv de două ore pe seară

În ianuarie 1985, programul Televiziunii române a fost redus la un minim istoric: două ore pe zi în timpul săptămânii și o medie de 6 ore pe zi sâmbăta și duminica. Adunate, dau 22 de ore de emisie pe săptămână.⁹ Din două posturi,¹⁰ a rămas unul singur.

Ce se putea urmări?

Nu mare lucru, pentru că oricum programul începuse să fie populat cu emisiuni impregnate de propagandă, așa cum se vede în figurile 1, 2, 3 și 4.¹¹ Rămăneau câteva repere din grilă (Teatru TV, Telectinateca, Teleenciclopedia ș.a.), așa-numitele „emisiuni-pilon” dezvoltate de instituție (Baumgarten 2023), iar sportul, muzica și divertismentul, care figurau încă din anii '70 în topul preferințelor telespectatorilor, erau difuzate mai degrabă în weekend, cu parcimonie. Realizatorul Doru Dumitrescu (2007) mi-a povestit că persoane din conducere mai încercau soluții de avarie, cum ar fi o emisiune de 10–12 minute cu șlagăre străine, produsă nu de departamentul de profil, ci de Serviciul Relații Externe, unde soseau periodic, pentru schimburi culturale, diverse emisiuni din străinătate. Din arhive am aflat că emisiunea se numea „Videotecă internațională” și a stat pe post puțin peste un an, începând cu 15 martie 1983 (A.C.N.S.A.S. 1984, 337).

Fig. 1 – Programul TV de marți, 15 ianuarie 1980, posturile TVR 1 și TVR 2, sursă: *România liberă*/ Ziarele Arcanum

Fig. 3 – Programul TV de marți, 15 ianuarie 1985, tipărit vineri, 11 ianuarie 1985, sursă: *Steaua Roșie*/ Ziarele Arcanum

Fig. 2 – Programul TV de marți, 8 ianuarie 1985. Doar TVR 1, pentru că TVR 2 emitea doar în weekend, sursă: *România liberă*/ Ziarele Arcanum

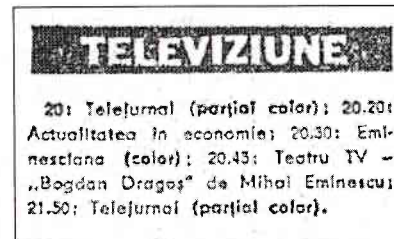

Fig. 4 – Programul TV de marți, 15 ianuarie 1985, redus la două ore, sursă: *România liberă*/ Ziarele Arcanum

Cum de s-a ajuns la această bizară evoluție a programului tv?

Televiziunea română apărea ca „cea mai absurdă instituție mass-media din Europa,” notează Matei și Sorescu-Marinković (2018, 187). Contextul e important, pentru că în 1980, cu doar cinci ani în urmă, TVR1 și TVR2 cumula un flux maxim de 100,5 ore de emisie/ săptămână. În plus, Mihelj și Huxtable (2018, 66) consideră că începând cu 1965 radioteleviziunea română era pe un trend crescător puternic, proiectând o sincronizare tehnologică, profesională și culturală cu lumea occidentală.

Tot în ianuarie 1985 s-a hotărât închiderea studiourilor teritoriale de radioteleviziune, iar programul 1 al Radiodifuziunii înceta pe timpul nopții, funcționând doar între orele 6.00 și 24.00. E o altă limitare asupra căreia o să revin.

O perspectivă mai largă dezvăluie factorii sistemici și conjuncturali care au contribuit la aceste schimbări: primii țin de transformarea graduală a regimului în dictatură ceaușistă, de criza socio-economică a deceniului '80 și de rambursarea anticipată a datoriilor externe care puneau o presiune enormă pe dinamica societății. Conjunctural, situația se agravase până în punctul unui colaps energetic și din cauza unor condiții meteorologice extreme pentru care măsurile de austeritate de până atunci nu mai făceau față. Primele două luni ale anului 1985 au fost extrem de geroase, cu valori de temperaturi scăzute care au durat opt-nouă zile consecutive (*Gherla Info* 2023). Mai precis, s-au înregistrat maxime sub 0° C, și minime de -35° C, ba chiar și un -38,2° la Miercurea Ciuc pe 15 ianuarie noaptea, doborând recordul de -34,2° C din 1963. Căderile masive de zăpadă au provocat perturbări semnificative în viața de zi cu zi și în diferite sectoare ale economiei, iar

presa tipărea cu litere de-o șchioapă titluri ca „Energia, problema nr. 1 a tuturor” și „Energia electrică – judicios gospodărită, sever economisită!”

Un moment cheie pare să fie ședința Comitetului Politic Executiv al P.C.R. de duminică, 13 ianuarie 1985, când s-a adoptat un program drastic de economisire a energiei (Burakowski 2011, 293–294). Hotărârea nr. 80 a Consiliului de Miniștri, înregistrată la Cancelaria C.C. al P.C.R., conținea un plan amănunțit care prevedea „folosirea rațională a energiei electrice, termice și gazelor naturale, a celorlalți combustibili și regimul de lucru al unităților economice și sociale pe perioada de iarnă” (A.N.I.C. 1985, 10–17). O nouă hotărâre, nr. 498 din 27 februarie 1985, stabilea programul pe perioada martie-noiembrie 1985 care privea, ca și primul, „asigurarea producției de energie, folosirea rațională a energiei electrice, termice și gazelor naturale, a celorlalți combustibili și regimul de lucru al unităților economice și sociale” (A.N.I.C. 1985, 64–72).

Câteva dispoziții urmau să afecteze pe termen lung viața socială și culturală: organizarea activităților cultural-artistice trebuia realizată în așa fel încât să reducă consumul de energie în perioadele de vârf, iar în lunile de vară instituțiile de profil trebuiau să-și desfășoare activitatea pe lumină și în aer liber, pe cât posibil; programul de funcționare al unităților de alimentație publică, inclusiv baruri și discoteci, nu depășea ora 21.00, apoi, din martie, ora 22.00, iar iluminatul public, al magazinelor și locuințelor private erau diminuate „în medie cu 50% față de realizările din aceeași perioadă a anului 1984” (A.N.I.C. 1985, 68).

Reducerea programelor TVR și radio nu apare însă în aceste planuri de măsuri.

Așa că am căutat alte indicii. Am identificat o ședință de guvern de sâmbătă, 12 ianuarie 1985, condusă de primul ministru Constantin Dăscălescu, la care a participat și generalul Nicolae Dumitru, director general adjunct al Radioteleviziunii Române.¹² Generalul Dumitru își amintea că hotărârea care desființa studiourile teritoriale radio-tv i-a fost prezentată sec: „De astăzi nu mai emiteți!” (Iliescu 2019). Pur și simplu nu se mai ținea cont de dimensiunea strategică a acestor instituții, care asigurau comunicarea publică în situații extreme, de interes pentru siguranța națională. Și ce să vezi, un an mai târziu, la cutremurul din august 1986, din noaptea de 30 spre 31 august, la ora 00.28, informații despre eveniment au fost transmise la momentul acela doar de radiourile țărilor vecine, Bulgaria și Iugoslavia (Iliescu 2019).

Revenind la programul TV, am găsit și alte indicii. Planul de emisiuni de televiziune și radio programate pe primul trimestru al anului 1985 nu anunța cu nimic noua reconfigurare orară, iar direcțiile tematice, bazate pe documentele Congresului al XIII-la al P.C.R., proiectau un volum orar similar cu cel din anul precedent (A.N.I.C. 1985, 57–58). Alte surse din epocă întăresc caracterul arbitrar al hotărârii: revista *Tele-Radio* nr. 3/1985 prezenta programele radioteleviziunii în săptămâna 13–19 ianuarie, dar nu reflecta schimbarea de program, fiind tipărită înainte de 12 ianuarie (TV Arheolog 2018). În schimb, cotidianul *Scînteia* consemna în paginile ediției de duminică, 13 ianuarie, o reducere de 7 ore față de programul duminical din săptămâna anterioară și începând cu ediția de marți, 15 ianuarie, apărea noul interval de doar două ore alocat unicului post rămas, TVR 1.

Aceste schimbări nu apăreau totuși din neant, ci reflectă strângerea graduală a șurubului și în domeniul mass media. Reducerea radicală decisă pe 12 ianuarie